

A politika mint tudomány és mint tantárgy

A politológia a politikáról szóló tudomány. Egyszerű, mondhatni triviális meghatározás, de azért helyes. A tárgy megértéséhez viszont alig visz közelebb, mert szinte nekilök a következő kérdésnek: mi a politika? A politika úri huncutság, mondja a népi mondás. A magyar közmondások tradicionális paraszti közegben születtek. A falusi atyafiak, akik ezt a bölcsességet megfogalmazták, magukat nyilvánvalóan nem tekintették uraknak, így a politikában való elmélyedést sem tartották magukra nézve kötelezőnek. A diplomás emberek viszont uraknak számítottak. A mai szóhasználatban értelmiségieknek tekintett embereknek tehát világos fogalmakkal kell rendelkezniük az úri huncutságról. A mai diplomásokat lehet, hogy nem tartják már úrnak – a régebbi korokhoz képest túl sok van belőlük – a kötelezettség azonban megmaradt: főiskolai végzettséggel rendelkező ember nem rázhatja le a politika megértését parasztosan azzal, hogy az úri huncutság.

Mire valaki diákként találkozik a politológia tárggyal, letesz néhány vizsgát történelemből, esetleg filozófiából, jogból. Alighanem találkozik politika különböző meghatározásaival is. Az egyik legegyszerűbb az etimológiai, vagyis amely a kifejezés eredetéből következtet annak tartalmára. A politika ógörög kifejezés a polisz-városállam szóból ered. Eszerint a politika a városállam ügyeinek intézése. Mivel azonban napjainkban csak elvétve fordulnak elő városállamok, ezért valami mást kell érteni alatta. A legkézenfekvőbb az lenne, ha polisz helyett államot értenénk, amely napjainkban többnyire nagyméretű nemzetállam vagy birodalom. Ilyenek Platón és Arisztotelész idején is voltak a történelem első politikai gondolkodói – bizonyos értelemben politológusai – azonban kifejezetten a görög városállamok működtetését tekintették politikának.

A szavak, szakkifejezések értelme változhat az idők folyamán, így igazolni lehet a görögök kifejezésének kiterjesztő-átértelmezett használatát. Annál is inkább, mert a szó köznyelvi értelme is azt sugallja, hogy politika alatt az államügyek intézését kell érteni. Nem marad más hátra, mint annak a meghatározása, hogy melyek az államügyek és már meg is birkóztunk a politológia-kurzus első számú elméleti problémájával, a diszciplína tárgyának definíciójával.

Hogyan lehet megállapítani egy ügyről, hogy az államügy? A legegyszerűbb felsorolni néhányat, például az állam területének védelme a közrend és a közbiztonság fenntartása az igazságszolgáltatás működtetése magától értetődő államügyek. A felsorolás példával illusztrálás azonban nem ugyanaz, mint a meghatározás. Ha valaki képes egy jelenséget fogalmilag meghatározni, nem kell minden részletet betanulnia. Egyébként is a tudományos gondolkodás jellegzetessége, hogy pontos fogalmakkal és meghatározásokkal próbálja megragadni tárgyát. Ha erre nem képes, nem is beszélhetünk tudományról, hiszen miféle tudomány az, amelyik azt sem tudja tisztázni, miről szól.

Van-e valamilyen egyértelmű kritériuma az államügyeknek? Ha van, akkor világos, mi a politika, majd az is hogy mi a politológia.

Az egyik lehetséges válasz, hogy államügy az, amivel az állam foglalkozik. Mire önök politológiát kezdenek el tanulni, már tudják, hogy államból rengeteg féle van és volt, így inkább azoknak a dolgoknak a listája lesz rövidebb, amivel egyetlen állam sem foglalkozott. A kézenfekvő államügyeken kívül gazdasági, kulturális, egészségügyi, erkölcsi stb. kérdések ezreit próbálták-próbálják meg szabályozni. Az USA legtöbb

államában például előírják, milyen típusú vízcsapot kell felszerelni a fürdőszobában. Ukrajnában aligha tekintenek államügynek, ki hogyan enged melegvizet a fürdőkádjába, vagy hogy milyen magasságú akadállyal kerítse be az úszómedencéjét. Összefoglalva azt lehet mondani, hogy mivel mindenből lehet államügyet csinálni, így nem lehet körülhatárolni a politikát sem.

A probléma megkerülésének egy lehetséges változata, hogy az állam tényleges működését tesszük meg tárgynak. Azt mondjuk: minden politika, amivel az állam foglalkozik. De vajon fordítva is igaz ez? Amivel az állam nem foglalkozik, az nem politika? Például, amikor egy forradalmi mozgalom éppen megdönti az államot, azt a történést ki kellene zárni a politika köréből, mert nyilvánvalóan nem az államapparátus foglalkozik vele? Erre lehet úgy válaszolni, hogy foglalkozik, csak negatívan-elhárítóan. Vannak azonban jócskán esetek, amikor az államnak tennie kellene valamit és még sem tesz semmit. Például összeomlóban van az egészségügyi ellátó rendszer, vagy demográfiai katasztrófa fenyeget. Lehet-e azt mondani, hogy ezek nem politikai ügyek csak azért, mert az adott állam elmulaszt ezekről tudomást venni?

A politikát tehát nem lehet az államra korlátozni, mert az a társadalomra is tartozik. A mai (modern) ember nagyméretű társadalmakban él. A társadalom keretét az állam adja. Az állam azonban nem szabályoz, irányít mindent. Az emberi közösség felosztása államra és társadalomra alapvető fontosságú megkülönböztetés (distinkció). A modern politológia a maga tárgyát pont e két fenomén (jelenség, objektum) összefüggésében ragadja meg. A társadalom és az állam kapcsolata az, ahol a politikát tetten éri. Abban, ahogyan a társadalom igényeket (elvárástól követelésig) fogalmaz meg a formális közhatalmi szféra irányába és ahogyan az állam szabályozza és irányítja a társadalmat.

Nem az ókori filozófia nagyjai az egyedüliek, akik nem értenének egyet a fenti felfogással. A társadalom és az állam, mint két külön dolog felfogása, kifejezetten újkori gondolat. Azelőtt az államba magától értetődően beleértették az emberi élet azon vonatkozásait, amelyeket ma társadalmi tekintünk. A modern politikatudomány fővonala számár azonban az állam-társadalom dichotómia (szembenállásként megnyilvánuló kapcsolat) paradigmikus.

A bevezető kurzus keretében nem lehet bemutatni a politikaelmélet összes paradigmáját. Céлом az volt, hogy megvilágítsam a „mi a politika” kérdés mélységét. Aki belegondol a kérdésbe rájön, hogy mennyire sokfélék lehetnek a válaszok. A politikatudomány, mint kutatási terület mérhetetlenül szélesebb a politológia nevezetű általános műveltségi tárgynál. Az viszonylag szerény célt tűz maga elé: megismerteti a majdani diplomásokat azokkal a nézetekkel, amelyek az adott korban a leginkább bevett módon írják le a politika ideáltipikus működését.

Az ideáltipikus kifejezés a szociológia legtöbbet idézett klasszikusának (Max Webernek) a kulcsfogalma. Azért tartom rögtön az elején használni ezt a kifejezést, mert jelzi: a politológia uralkodó paradigmája azonos a szociológiáéval. Az is a strukturalista-funkcionalista megközelítésből kiindulva ábrázolja tárgyát.

Eszerint tehát a politika az emberi társadalmak aleggysége. Funkciója az emberi társadalmak általános irányítása, ami alatt legtöbbször szabályozást és a legfontosabb (legtöbbször legmélyebben érintő) döntések meghozatalát értik. A struktúra, amely a fenti funkciót ellátja az állam, valamint az állam és társadalom közötti közvetítést eszközölő szervezet (elsősorban párt) háló.

Az ajánlott körülhatárolás tudományos szempontból önkényes. A politikatudomány jóval szélesebb a tantárgyként elsajátítandó politológiával. Ahhoz, hogy elvégezhessük a feladatunkat – ellátni önöket a politológiára vonatkozó elfogadott és használható tudásanyaggal – egyszerűsítő zárójelbe tételt eszközölünk.

Úgy határoljuk be tanulmányaink tárgyát, hogy jelezzük, mi marad kívül. Felsorolunk néhány tudományterületet, amelyből kiragadjuk a szükséges elemeket, figyelmen kívül hagyva anyaguk nagyobbik – lehetőségeinket meghaladó részét.

Az alapfogalmak lényegi tartalmának tisztázása tradicionálisan a filozófia feladata. A politika elgondolásához szükséges fogalmak a politikai filozófiára tartoznak. Politika, állam, hatalom, társadalom, érdek, stb. olyan fogalmak, amelyek tartalmára döntő befolyást gyakoroltak azok a gondolkodók, akik átfogó teóriákat alkottak. A politikai filozófia, a politikai gondolkodás történetének kiemelt darabjai formájában kikerülhetetlen eleme a politológiának.

Tisztáztuk, hogy a politikát nem lehet az államra redukálni. Az állam, mint intézmény azonban így is a politikai élet tipikus jelensége. A politikatudomány hosszú ideig államtudomány volt, vagyis egy jogi diszciplína, amely ennek a különleges intézménynek a normatív sajátosságaival foglalkozott. A jognak az állam működésére vonatkozó része az, amelyik az államberendezkedést, a választási rendszert, a közigazgatási beosztást stb. szabályozza szintén a politológiai tudáskészlet tradicionális eleme.

Az államot leíró jogrendszer azonban semmit sem mond a politika dinamikájáról. Azt a társadalom felől érhető kihívások adják. A társadalom érdekviszonyai, rétegződése, szerveződése, kultúrája az, ami egy adott politikai rendszer működésének tartalmát adja. Ezek tanulmányozása a szociológia feladata. A politikai szociológia egy további szelete a tantárgyként oktatott politológiának.

Akár a jogi formákról, akár a társadalmi mozgalmakról legyen szó, azok időben változó, alakuló fenomének. A szociologikus paradigma ellenére kikerülhetetlen a különféle struktúrák, fenomének keletkezés- és működéstörténetének a vázolása. Az ideáltipikus változatok is tényleges, történelmileg létező állapotokról vannak mintázva. Akár elnöki rendszerről beszéljünk, akár munkásmozgalomról, akár ideológiákról, azok létrejöttek valahol, valamikor. A politikatörténet az, amely az általánosítások nyersanyagát és a szemléltetésre alkalmas tipikus példákat szállítja a politológiának.

A sort lehetne folytatni a politikai filozófiával, antropológiával, gazdaságtannal és más átmeneti tudományokkal. A fentebb exponált területek azok, amelyek a legnagyobb arányban járulnak hozzá a politológia anyagához. Tetten érhető, tehát a közös uralkodó paradigmán túl még egy vonás, amely diszciplínánkat a szociológiával rokonítja, ez pedig a szintetikus jelleg. A gyakorlatban tehát a politológiát a különféle politikatudományi tárgyak, leginkább bevett eredményei alkotják. Még pontosabban, ezeknek egy, az adott közeghez adaptált válogatása. Különféle politológiai tankönyvek különféle elemeket emelnek ki a lehetséges témák, elméletek közül. A jegyzet, amit Önök a kezükben tartanak a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola számára készült, az itteni diákok körülményeihez próbál igazodni, különös tekintettel arra a politikai közegre, amelyben boldogulniuk kell.